

A szerkesztőbizottság tagjai:

BARTHA ELEK, FÜLEMILE ÁGNES, KEMECSEI LAJOS, KÓSA LÁSZLÓ,
KÜLLŐS IMOLA, MOHAY TAMÁS, PALÁDI-KOVÁCS ATTILA, POZSONY
FERENC, SZARVAS ZSUZSA, VARGYAS GÁBOR.

Felelős szerkesztő:

VIGA GYULA

A szerkesztő munkatársai:

BÁTI ANIKÓ – JUHÁSZ KATALIN

A szerkesztőség címe: MTA BTK Néprajztudományi Intézet H–1014 Budapest I.

Országház utca 30. Telefon: (1) 356 99 39

Telefon/telefax: (1) 356 80 58, e-mail: vigagyula@gmail.com

TARTALOM

Tanulmányok és közlemények

- PÓCS Éva:* A magyar táltos és a honfoglaláskori samanizmus. Kérdések és feltevések 1
PALÁDI-KOVÁCS Attila: Teherhordó módok és eszközök
a Kisalföldön a 20. század első felében 47
S. LACKOVITS Emőke: Családszerkezet, rokonság, temetkezési rend
a Balaton-felvidéken 64
RISKÓ Kata: A folklórmozgalmak szerepe a szilicei tréfás verbuválás hagyományában 74

Kutatók és életművek

- VARGYAS Gábor:* Egymás tekintetében. Bíró Lajos magyar természetbúvár
és az új-guineai német misszionáriusok – egymásról 92

Viták, vélemények

- GRANASZTÓI Péter:* Tárgygyűttek az életút elején 100
RICHTER Pál: Családi hagyományok és zenei kistájkutatás 107
BALOGH Balázs: Egy népzenei kutatás társadalomnéprajzi vonatkozásai 111
A. GERGELY András: Primitív perspektívák etnográfiai bája
A Perspektívák – művészet és etnográfia kiállítás törzsi és modern diskurzusról 115

Kitüntetettek előadásai

- ZENTAI Tünde:* Hímes templomok a Dél-Dunántúlon 118
PETI Lehel: Nyelvi keveredés és új identitás egy moldvai csángó településen 137

Könyismertetések

- Haasis, Lucas – Rieske, Constantin (Hg.): Historische Praxeologie (*Bednárík János*), Ellwanger, Karen – Hauser, Andrea – Meiners, Jochen (Hg.): Trachten in Lüneburger Heide und Wendland (*Liszka József*), Danglová, Ol'ga: Modrotlač na Slovensku (*Horváth Terézia*), Madzsarov, Dzseni: A szertartásbeli gesztus funkciója és szemantikája a magyar kultúrában (*Farkas Baráthi Mónika – Vindus Melinda*), Halász Péter: „Cserefának füstjehoztakikönyvemet...” (*Mirk Szidónia*), Sedlmayr Krisztina: Szalmakosarak (*Paládi-Kovács Attila*), Szabó Magdolna: Szalmakötőháziipar Erdélyben (*Cseh Fruzsina*), Mácza Mihály: Válogatott tanulmányok (*Kósa László*), Kovách Imre: Földek és emberek (*Horváth Gergely Krisztián*), Csoma Zsigmond: Paraszti virágkultúra Magyarországon (*S. Lackovits Emőke*), Aranyos-vidék honismereti monográfiája (*Vajda András*), Baksa Brigitta: Néprajz az iskolában (*Vasvári Zoltán*), Csinta Samu: A lélekmentő. Kallós Zoltán első kilencven éve (*Rudasné Bajcsay Márta*), Varga Norbert: Kígyótestvér. Népmesék és mondák Balogfalváról (*Magyar Zoltán*), Pozsony Ferenc: Háromszéki ünnepek (*Tátrai Zsuzsanna*), Karácsony Molnár Erika: Dúsgazdagolás. Egy székelgyföldi farsangi dramatikus játék (*Tátrai Zsuzsanna*), Szőke Anna: A lélek és a valóság kapcsolata. Egy bácskai falu vallási élete (*Szigeti Jenő*), Kisdí Barbara (szerk.): Létkérdések a születés körül (*Farkas Judit*)

Varga Norbert: Kígyótestvér. Népmesék és mondák Balogfalváról Balog Ernő tolmácsolásában. Vámbéry Polgári Társulás. Dunaszerdahely, 2014.

Magyar Zoltán

A szlovákiai magyarság epikus hagyományvilága – több más elszakított nemzetrésszel ellentétben – szinte a legutóbbi időkig ismeretlen volt még a néprajzkutatók előtt is. Noha Ujváry Zoltán és Ág Tibor balladák százait, s általa egy-egy karakteres néprajzi tájegység (Gömör, Zoborvidék) balladaanyagát feltárta, prózaepikai hagyományok mindössze a jeles debreceni professzor egy-egy híradásszerű tanulmányában bukkantak fel. Az 1990-ben megjelent első monografikus igényű táji gyűjtemény, a gömői Mátyás-hagyományok korpuszával egy időben látott napvilágot az első mesemondói egyéniségmonográfia is B. Kovács István gyűjtésében a barcai Csák Julianna népköltészeti repertoárját adva közre, majd nem sok idővel később szintén a rimaszombati régész-néprajzkutató által egy máig páratlan kötet, a rimaszécsi cigány mesemondó, Busa Viktor egyedülálló hangú hősmesei. Ez utóbbi könyv által egyúttal betekintést engedve abba az archaikus elemekben bővelkedő gömői magyar nyelvű mesemondásba, amely a 20. század második felében e tájon még falvak tucatjaiban lehetett élő, és amelynek beszédes nyomaira e sorok írója is rálelt az ezredforduló körüli években, gömői gyűjtőútjai alkalmával. A felföldi/felvidéki egyéniségmonográfiák sorát bővítette egy Csermosnya völgyi gazdálkodó-iparos, Bucsek József történeteiből összeállított kötet (2004), majd 2007-ben a sajházi tudós pásztor, Darmo István egyéniségmonográfiája, amely szintén népköltészeti kuriózumok sorát adta közre. A jelen recenzió tárgyát képező kötet, amely a balogfalvai Balog Ernő által elmondott meséket és mondákat foglalja össze, az ötödik, s máig az utolsó szlovákiai magyar mesemondói egyéniségmonográfia.

A 2009-ben elhunyt Balog Ernő maga is cigányember volt, azonban iskolázottságát, kulturális mintáit és életkörülményeit tekintve semmiben sem különbözött a falubeli magyaroktól. Részben ennek is betudható, hogy noha repertoárja részét képezi a magyar nyelvű gömői romungrók folklórjának, kevésbé „szertelen” és szürreális, mint például a rimaszécsi mesemondó(k)é, és mintegy harmonizál a gömői, azon belül is a Gortva-völgyi magyarok prózaepikai hagyományvilágával. Fel-tűnő, hogy meséi egy része olvasmányélményekből származik, valamint szembetűnő az a didaktikus felhang is, amely Bucsek Józsefhez hasonlóan a történetmondó mély vallásosságából ered.

A kötetet összeállító füleki Varga Norbert immár két évtizedes folklórgyűjtői pályafutásra tekinthet vissza. Munkásságában a nógrádi és gömői tradicionális pásztorhagyományok kutatása 2001-től a felföldi magyar tájak népi epikájának szisztematikus feltárásává bővült, s mára a Csallóköz és a Vág-Garam köze kivételével alig van olyan szlovákiai magyarlakta település, ahol a szerző (többnyire e sorok írójának társaságában) ne járt volna, és ne örököltette volna meg a helyi prózaepikai hagyományokat (főként népmondákat). Egy ilyen ajnácskői gyűjtés alkalmával került sor arra a találkozásra, amely a 2004–2008 közötti balogfalvai gyűjtésekig vezetett, és amely Balog Ernő epikus tudásanyagának közel teljes körű feltárását eredményezte.

A népköltészeti gyűjteményt mintegy félszáz oldal terjedelmű elemző tanulmány vezeti be, amelyben – településtörténeti és kutatástörténeti előzmények és a mesemondó életútjának ismertetésén kívül – a helyi cigány mesemondás szokásának emlékei közé is betekintést nyerhet az olvasó. A szerző tág teret szentel annak, hogy bemutassa adatközlője emberi habitusát, előadói profilját, konkrét példák, ugyanazon mese szövegváltozatainak az összehasonlításával is igazolva, hogy Balog Ernő alkotó típusú mesemondó volt, azaz ritkán mondott el ugyanúgy két mesei történetet, ösztönösen élve a bővítés, az aktualizálás eszközeivel.

A 20. századi mesekutatók – talán a néhány évtizede még bőséggel gyűjthető meseanyag büvöletében – alig fordítottak figyelmet a mesemondó egyéniségek egyéb prózaepikai ismeretanyagára,

pedig hogy egy-egy mesemondó repertoárja mennyire tág és mennyiségileg is nagyszabású volt, azt a szórványos példák (a széki Győri Klára, a nagymohai Mátyás Dénes) is beszédesen igazolják. A 20. század végén új lendületet vett magyar mondakutatás – amely által mintegy tucatnyi népi mesemondó vált ismertté – immár egyértelműen ráirányította a figyelmet erre az adottságra, kimutatva azt, hogy egy jeles mesemondó többnyire a helyi mondahagyománynak is alapos ismerője (és továbbadója). Nincs ez másként Balog Ernő esetében sem, sőt a balogfalvai mesemondó repertoárjának zömét valójában mondák – helyenként meseivé színezett és bővített mondák – alkotják. A cigány mesemondás alműfaji sajátossága köszön vissza abban, hogy az általa ismert mesék többsége tündérmese, míg a mondák között erősen felülreprezentáltak a hiedelemmondák.

E helyen nincs mód Balog Ernő történetmondói repertoárjának részletes ismertetésére, ezért mindössze néhány relikvumszerű adatra, illetve folklorisztikai kuriózumra kívánjuk felhívni a figyelmet. Ilyen unikális jellegű folklórszöveg például a Ferenc József boszorkányos feleségéről szóló monda, valamint a történeti mondáknál maradvá, a Mátyás királyról szóló történetek némelyike. Az eredetmagyarázó mondák sorában társtalannak hat a cigány név eredetéről elmondott narratívum is. A repertoár jellegzetessége, hogy mintegy külön csoportot alkotnak és tematikailag is rendkívül változatosak a kígyókról szóló történetek, mely sajátosság jószerevével csak a gömri pásztorok rokon ismeretanyagával vethető egybe. Ez az analógia a szöveggyűjtemény egyik leginkább költői darabjára is érvényes, amely a zárnyitó fűhöz fűződő népi hiedelmeket az e tájon szintén kiterjedt betyárhagyományokkal ötvözi.

Varga Norbert mesemondói egyéniségmonográfiáját igazán szemléletes folklorisztikai illusztrációsorozat zárja. A szerző Kovács Ágnes és Raffai Judit nyomán a mesemondó által használt gesztusvilág, az olvasó számára egyébként nem megismerhető non-verbális eszközök bemutatására vállalkozik, tegyük hozzá, sikerrel. A mesemondás mozgóképre vett kimerevített kockái és a mesemondó adott másodpercre kivetített gesztusa az alatta megjelenő – akkor elmondott –szövegrészlettel az élményszerűség varázsát kölcsönzi, s magát a mesemondás aktusát is átélhetővé teszi. Csak sajnálhatjuk, hogy a képek nyomdai minősége sokat levon a képmelléklet, s így e képsorozat vizuális hatásából.

Mint azt korábban említettük, Varga Norbert gömri mesemondói portréja a kisszámú szlovákiai magyar folklorisztikai egyéniségmonográfiák egyike, s már csak ezért is messzemenően üdvözlendő. Koherens, alaposan adatolt, gazdag hagyományvilágot bemutató tudományos mű, amely mintegy előtanulmánya, előfutára annak a készülő nagy gyűjteménynek, amelyben a szerző a gömri magyar nyelvű cigány mesemondás egészének szisztematikus bemutatására vállalkozik, és amely kötet remélhetőleg hamarosan szintén olvasható lesz.

Pozsony Ferenc: Háromszéki ünnepek. Dolgozatok háromszéki népszokásokról. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 2015. 342 p.

Tátrai Zsuzsanna

A kötet Kriza János Néprajzi Társaság kiadványa, mely Kovászna megye intézményeinek támogatásával jelent meg.

Pozsony Ferenc a *Bevezető*ben röviden összefoglalja a kötet felépítését, a felhasznált forrásait, tudományos indokait, melyek a munka megírására készítették.

Az első fejezet *A népszokások térbeli előfordulásának vizsgálata* (11-17) címmel nagy ívű áttekintést ad a népszokáskutatásról, különös tekintettel az erdélyi népszokáskutatás eredményeire. Hivatkozik a Magyar Néprajzi Atlaszra és eredményeire. Összefoglalóan megjegyzi: „Kutatástörténeti